

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.32782/chasopyskiivp/2024-5-4>

Карташов Павло Ігорович,
директор Українського фонду стартапів

ЦИФРОВІ ПРАВА ОСОБИ: ПІДСТАВИ ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Метою статті визначено встановлення нормативних підстав для формування в Україні системи цифрових прав особи, вироблення авторських підходів із встановлення змісту та критерії побудови їх системи, обґрунтування ознак цифрових прав особи у системі конституційних прав особи. Встановлено, що розвиток інформаційних технологій одним із своїх результатів має запровадження та можливість реалізації одного із основоположних принципів електронного урядування, яким є принцип прозорості ухвалення управлінських актів, публічності діяльності владних суб'єктів тощо. З'ясовано, що у XXI ст. відбувся остаточний перехід від індустріального суспільства до інформаційного, яке будується на застосуванні цифрових технологій, що вимагає звернення дослідницької уваги на встановлення поняття, змісту та системи цифрових прав особи. Встановлено, що до позитивних характеристик українського суспільства необхідно віднести: запровадження механізмів електронного урядування, що полягають у функціонування загальнонаціональних реєстрів, баз даних із розробленням механізмів доступу до них громадськості та зацікавлених осіб; запровадження цифрового підпису особи, що дозволяє забезпечити електронний документообіг; функціонування (і доволі успішне) системи електронного судочинства через доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень, Єдиної судової інформаційної (автоматизованої) системи та інші інформаційні сервіси та ресурси. Наголошено, що розвиток української держави нерозривно пов'язаний із подальшим впровадженням до публічно-управлінських правовідносин цифрових технологій та вимагає подальшої нормотворчої діяльності із гарантування цифрових прав особи, що, зокрема, визначено вимогами Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, де зазначено, що одним із напрямів співробітництва є сприяння широкому доступу, поліпшенню безпеки мереж та широкому використанню інформаційно-телекомунікаційних технологій приватними особами, бізнесом та адміністративними органами шляхом розвитку локальних ресурсів Інтернет і впровадження онлайн-послуг, зокрема електронного бізнесу, електронного уряду, електронної охорони здоров'я і електронного навчання. Зроблено висновок, що цифровізація публічного управління пов'язується із інтеграцією цифрових технологій до суспільних правовідносин, де важливе значення має регулювання цифрових прав особи. Підкреслено, що реалізація цифрових прав особи в Україні відбувається на таких інформаційних ресурсах, як e-Health, e-education, e-transport. Акцентовано, що належність та ефективність реалізації цифрових прав особи безпосередньо залежить від рівня їх нормативно-правового забезпечення, що вимагає системності, комплексності правотворчої діяльності. Зроблено висновок, що спрямування наукових досліджень має переслідувати функціональну мету забезпечення комплексності та повноти регулювання реалізації та захисту цифрових прав особи, що пов'язується із встановленням статусу фізичної та юридичної особи у її взаємовідносинах як у сфері публічно-управлінських відносин, так і у сфері задоволення майнових та особистих немайнових інтересів.

Ключові слова: цифрові права, публічно-управлінські правовідносини, нормативно-правове регулювання, захист, правореалізація, охоронюваний законом інтерес.

Kartashov Pavlo. Digital personal rights: basis of formation and development perspectives

The purpose of the article is to establish the normative basis for the formation of a system of digital rights of the individual in Ukraine, to develop author's approaches to establishing the content and criteria for building their system, to substantiate the features of the digital rights of the individual in the system of constitutional rights of the individual. It has been established that one of the results of the development of information technologies is the introduction and possibility of implementation of one of the fundamental principles of electronic governance, which is the principle of transparency in the adoption of administrative acts, publicity of the activities of powerful entities, etc. It was found that in the 21st century there was a final transition from an industrial society to an information society, which is built on the application of digital technologies, which requires research attention to establish the concept, content and system of digital rights of the individual. It was established that the following should be included among the positive characteristics of Ukrainian society: the introduction of electronic governance mechanisms, which consist in the operation of national registers, databases with the development of access mechanisms to them for the public and interested persons; introduction of a digital signature of a person, which allows to ensure electronic document flow; functioning (and quite successful) of the electronic justice system through access to the Unified State Register of Court Decisions, the Unified Judicial Information (Automated) System and other information services and resources. It was emphasized that the development of the Ukrainian state is inextricably linked with the further introduction of digital technologies into public and administrative legal relations and requires further rule-making activities to guarantee the digital rights of individuals, which, in particular, is determined by the requirements of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand,

and the European Union, by the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand, where it is stated that one of the areas of cooperation is the promotion of wide access, improvement of network security and wide use of information and telecommunication technologies by private individuals, businesses and administrative bodies through the development of local resources Internet and implementation of online services, including e-business, e-government, e-health and e-learning. It was concluded that the digitalization of public administration is connected with the integration of digital technologies into public legal relations, where the regulation of the digital rights of a person is of great importance. It is emphasized that the realization of digital rights of a person in Ukraine takes place on such information resources as e-Health, e-education, e-transport. It is emphasized that the appropriateness and effectiveness of the implementation of a person's digital rights directly depends on the level of their regulatory and legal support, which requires systematic, comprehensive law-making activity. It was concluded that the direction of scientific research should pursue the functional goal of ensuring the comprehensiveness and completeness of the regulation of the implementation and protection of a person's digital rights, which are connected with the establishment of the status of a physical and legal entity in its relationships both in the field of public-management relations and in the field of satisfaction property and personal non-property interests.

Key words: digital rights, public-administrative legal relations, legal regulation, protection, law enforcement, interest protected by law.

Постановка проблеми. Розвиток країн в умовах сучасності характеризується формуванням та подальшим функціонуванням суспільства на засадах цифровізації зв'язків між його членами, між людиною та державою, між суб'єктами господарювання та суб'єктами владних повноважень.

Розвиток інформаційних технологій одним із своїх результатів має запровадження та можливість реалізації одного із основоположних принципів електронного урядування, яким є принцип прозорості ухвалення управлінських актів, публічності діяльності владних суб'єктів тощо [1; 2].

Отже, необхідно зазначити, що у XXI ст. відбувся остаточний перехід від індустріального суспільства до інформаційного, яке будується на застосуванні цифрових технологій, що вимагає звернення дослідницької уваги на встановлення поняття, змісту та системи цифрових прав особи.

Стан наукової розробки проблеми. Дослідження проблематики цифрових прав особи останнім часом набуває відповідного рівня популярності, що пов'язується із розвитком інформаційних технологій та ресурсів, електронних послуг, обігом та доступністю публічної інформації. Зазначене обумовлює формування відповідного вектору наукових досліджень, предметом яких є встановлення змісту та особливостей інформаційного забезпечення діяльності органів влади, де варто виокремити публікації І.М. Олійченка [3], В.М. Олійника [4], Ю.О. Легези [5; 6] та ін. Проблематика формування інформаційного суспільства розроблялась на рівні дисертаційних такими вченими, як Г.О. Блінова (дисертація на тему «Адміністративно-правові засади інформаційного забезпечення органів публічної адміністрації в Україні: актуальні питання теорії та практики» (2019 р.) [7]), А.Г. Черноус (дисертація на тему «Адміністративно-правове регулювання Національної інформаційної інфраструктури

України» (2020 р.) [8]), О.О. Берназюк (дисертація на тему «Адміністративно-правові засади використання цифрових технологій у праві» [9]) та ін. Попри наявність наукових досліджень, варто підкреслити, що комплексно проблематика цифрових прав особи не розроблялась, що обумовлює актуальність даної наукової праці.

Метою статті є встановлення нормативних підстав для формування в Україні системи цифрових прав особи, вироблення авторських підходів із встановлення змісту та критерії побудови їх системи, обґрунтування ознак цифрових прав особи у системі конституційних прав особи.

Виклад основного матеріалу. Формування інформаційного суспільства в Україні було розпочато із прийняттям у 1998 році Закону України «Про Національну програму інформатизації» [10]. До стратегічних національних документів, що визначають вплив на формування інформаційного суспільства необхідно виокремити Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р «Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні» [11], Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 614-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми створення та функціонування інформаційної системи надання адміністративних послуг на період до 2017 року» [12], концепцію розвитку електронного урядування [13].

До позитивних характеристик українського суспільства варто віднести: запровадження механізмів електронного урядування, що полягають у функціонування загальнонаціональних реєстрів, баз даних із розробленням механізмів доступу до них громадськості та зацікавлених осіб; запровадження цифрового підпису особи, що дозволяє забезпечити електронний документообіг; функціонування (і доволі успішне) системи електронного судочинства через доступ до Єдиного

державного реєстру судових рішень, Єдиної судової інформаційної (автоматизованої) системи та інші інформаційні сервіси та ресурси.

Розвиток української держави нерозривно пов'язаний із подальшим впровадженням до публічно-управлінських правовідносин цифрових технологій та вимагає подальшої нормотворчої діяльності із гарантування цифрових прав особи, що, зокрема, визначено вимогами Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію з ЄС), де зазначено, що одним із напрямів співробітництва є сприяння широкому доступу, поліпшенню безпеки мереж та широкому використанню інформаційно-телекомунікаційних технологій приватними особами, бізнесом та адміністративними органами шляхом розвитку локальних ресурсів Інтернет і впровадження онлайн-послуг, зокрема електронного бізнесу, електронного уряду, електронної охорони здоров'я і електронного навчання [14].

Цифровізація публічного управління пов'язується із інтеграцією цифрових технологій до суспільних правовідносин, де важливе значення має регулювання цифрових прав особи.

Реалізація цифрових прав особи в Україні відбувається на таких інформаційних ресурсах, як e-Health, e-education, e-transport [15].

Належність та ефективність реалізації цифрових прав особи безпосередньо залежить від рівня їх нормативно-правового забезпечення, що вимагає системності, комплексності правотворчої діяльності [16].

Отже, спрямування наукових досліджень має переслідувати функціональну мету забезпечення комплексності та повноти регулювання реалізації та захисту цифрових прав особи, що пов'язується із встановленням статусу фізичної та юридичної особи у її взаємовідносинах як у сфері публічно-управлінських відносин, так і у сфері задоволення майнових та особистих немайнових інтересів.

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження системи цифрових прав особи має базуватися на врахуванні здобутків, отриманих у таких наукових працях, як: Е.Е. Аблякимов [17], Г.О. Блінова [7], О.О. Берназюк [9], О.С. Бухтатий [18], П.С. Клімушин [19] та ін.

Таким чином, цифрові права стосуються прав і свобод людини у цифровому середовищі. Це концепція, яка охоплює різноманітні аспекти життя людини в умовах постійного розвитку інформаційних технологій та Інтернету. До системи цифрових прав необхідно віднести: право на приватність, що розуміється як захист особистих даних користувачів, їхніх онлайн-активностей та комунікацій від незаконного збору, зберігання та використання; свобода слова та вираження, що розуміється як можливість вільно висловлювати свої думки та ідеї в Інтернеті без цензури або репресій, з урахуванням законних обмежень (наприклад, щодо мови ворожнечі); доступ до інформації, в тому числі через Інтернет, та можливість вільного користування публічними ресурсами; право на участь у суспільному житті (як можливість використовувати цифрові платформи для участі в політичних процесах, громадських обговореннях та прийнятті рішень); право на цифрову безпеку, що розуміється як право на захист користувачів від кібератак, шахрайства, та інших загроз в онлайн-середовищі; можливості електронної ідентифікації та автентифікації задля отримання чи надання послуг, підпису документів тощо; право на анонімність, як можливість залишатися анонімним в Інтернеті, якщо це не порушує прав інших людей та законодавства; право інтелектуальної власності, включаючи захист авторських прав і забезпечення справедливої винагороди за використання творчих робіт у цифровому середовищі.

Таким чином, цифрові права стають дедалі важливішими з огляду на глобальну цифровізацію суспільства та зростаючу залежність від Інтернету та інформаційних технологій. Захист цифрових прав вимагає сучасного законодавства, ефективних механізмів контролю та міжнародної співпраці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. A Digital Agenda for Europe: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Brussels, 19.5.2010, COM(2010)245 final. URL: [http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R\(01\)&from=EN](http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R(01)&from=EN)
2. Степанов В.Ю. Проблеми та перспективи інформаційного суспільства. *Державне будівництво*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_4
3. Олійченко І.М. Інформаційне забезпечення управління обласною державною адміністрацією. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11oimoda.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11oimoda.pdf)
4. Олійник О.В. Інформаційний суверенітет як важлива умова забезпечення інформаційної безпеки України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 1. С. 54–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2015_1_15.

5. Легеца Ю.О. Права дитини в інформаційному цифровому просторі. *Law. State. Technology*. 2021. № 3. С. 79–83. <https://doi.org/10.32782/LST/2021-3-12>
6. Легеца Ю.О. Адміністративно-правове забезпечення безпеки ведення публічних інформаційних сервісів як складова національної безпеки України. *Man and society in the dimensions of socio-cultural transformation : Scientific monograph*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. 301 p. P. 6–21. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-208-1-1>
7. Блінова Г.О. Адміністративно-правові засади інформаційного забезпечення органів публічної адміністрації в Україні: актуальні питання теорії та практики: дис. д.ю.н.: 12.00.07. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. 545 с.
8. Чорноус А.Г. Адміністративно-правове регулювання Національної інформаційної інфраструктури країни : дис. к.ю.н.:12.00.07. Київ, 2020. 195 с.
9. Берназюк О.О. Адміністративно-правові засади використання цифрових технологій у праві: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (081 – Право). К., 2021. 647 с.
10. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 року № 74/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр/print> (втратив чинність).
11. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р. *Офіційний вісник України*. 2013. № 44. Ст. 1581.
12. Про схвалення Концепції Державної цільової програми створення та функціонування інформаційної системи надання адміністративних послуг на період до 2017 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 614-р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/614-2013-р>
13. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80>
14. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ від 27.06.2014. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011
15. «Введення цифрових технологій у всі сфери суспільного життя необхідно вже сьогодні» – Секретар ВП ВС Всеволод Князев / Верховний Суд. 2018. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/611695/>
16. В Україні починається період цифрових трансформацій / Судово-юридична галета. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/ukraine/149021-v-ukrayini-pochinayetsya-period-tsifrovikh-transformatsiy>
17. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>
18. Аблякимов Е.Е. Правові основи формування державних електронних інформаційних ресурсів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2010. 21 с.
19. Бухтагий О.Є. Публічні комунікації та електронна демократія в Україні: проблеми і перспективи. *Вісник Харківської державної академії культури. Серія « Соціальні комунікації»*. 2016. Вип. 48. С. 108–120.
20. Клімушин П.С., Серенок А.О. Електронне урядування в інформаційному суспільстві : монографія. Харків : Магістр, 2010. 312 с.

REFERENCES:

1. A Digital Agenda for Europe: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Brussels, 19.5.2010, COM(2010)245 final. URL: [http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R\(01\)&from=EN](http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R(01)&from=EN).
2. Stepanov, V.Yu. (2012). Problemy ta perspektyvy informatsiinoho suspilstva [Problems and prospects of the information society] *Derzhavne budivnytstvo*. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_4 [in Ukrainian]
3. Oliichenko, I.M. Informatsiine zabezpechennia upravlinnia oblasnoiu derzhavnoiu administratsiieiu [Information support for the management of the regional state administration] URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11oimoda.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11oimoda.pdf) [in Ukrainian]
4. Oliinyk, O.V. (2015). Informatsiinyi suverenitet yak vazhlyva umova zabezpechennia informatsiinoi bezpeky Ukrainy [Information sovereignty as an important condition for ensuring information security of Ukraine] *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 1. S. 54–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2015_1_15 [in Ukrainian]
5. Leheza, Yu.O. (2021). Prava dytyny v informatsiinomu tsyfrovomu prostori [Children's rights in the informational digital space] *Law. State. Technology*. № 3. S. 79–83. <https://doi.org/10.32782/LST/2021-3-12> [in Ukrainian]
6. Leheza, Yu.O. (2022). Administratyvno-pravove zabezpechennia bezpeky vedennia publicnykh informatsiinykh servisyv yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Administrative and legal security of public information services as a component of Ukraine's national security]. *Man and society in the dimensions of socio-cultural transformation : Scientific monograph*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”. 301 p. P. 6–21. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-208-1-1> [in Ukrainian]
7. Blinova, H.O. (2019). Administratyvno-pravovi zasady informatsiinoho zabezpechennia orhaniv publichnoi administratsii v Ukraini: aktualni pytannia teorii ta praktyky [Administrative and legal principles of information provision of public administration bodies in Ukraine: topical issues of theory and practice] *Candidate's thesis*. Zaporizhzhia : ZNU. 545 s. [in Ukrainian]
8. Chornous, A.H. (2020). Administratyvno-pravove rehulivannia Natsionalnoi informatsiinoi infrastruktury Ukrainy [Administrative and legal adjustment of the National Information Infrastructure of Ukraine] *Candidate's thesis*. Kyiv. 195 s. [in Ukrainian]

9. Bernaziuk, O.O. (2021). *Administratyvno-pravovi zasady vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii u pravi* [Administrative and legal principles of the use of digital technologies in law]. *Doctor's thesis*. K., 2021. 647 s. [in Ukrainian]
10. Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii: Zakon Ukrainy vid 4 liutoho 1998 roku № 74/98-VR [Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii: Zakon Ukrainy vid 4 liutoho 1998 roku No. 74/98-VR]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-vr/print> (vtratyv chynnist) [in Ukrainian]
11. Stratehiia rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 travnia 2013 r. № 386-r. [Stratehiia rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministeriv Ukrainy vid 15 travnia 2013 r. No. 386-r.] *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. № 44. St. 1581 [in Ukrainian]
12. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi prohramy stvorennia ta funktsionuvannia informatsiinoi systemy nadannia administratyvnykh posluh na period do 2017 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.07.2013 № 614-r. [Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi prohramy stvorennia ta funktsionuvannia informatsiinoi systemy nadannia administratyvnykh posluh na period do 2017 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministeriv Ukrainy vid 24.07.2013 No. 614-r]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/614-2013-r> [in Ukrainian]
13. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.09.2017 № 649-r. [Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministeriv Ukrainy vid 20.09.2017 No. 649-r.]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80> [in Ukrainian]
14. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: Mizhnarodnyi dokument vid 27.06.2014. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian]
15. "Vvedennia tsyfrovyykh tekhnolohii u vsi sfery suspilnoho zhyttia neobkhidno vzhe sohodni" – Sekretar VP VS Vsevolod Kniaziev / Verkhovnyi Sud. 2018 [The introduction of digital technologies into all spheres of social life is necessary today" – Secretary of the Supreme Court Vsevolod Knyazev / Supreme Court]. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/611695/> [in Ukrainian]
16. V Ukraini pochynaietsia period tsyfrovyykh transformatsii / Sudovo-iurydychna haleta. 2019. [In Ukraine, the period of digital transformation is beginning / Judicial and legal galeta] URL: <https://sud.ua/ru/news/ukraine/149021-v-ukrayini-pochinayetsya-period-tsifrovikh-transformatsiy> [in Ukrainian]
17. Pro pravotvorchu diialnist: Zakon Ukrainy vid 24 serpnia 2023 roku № 3354-IX [Pro pravotvorchu diialnist: Zakon Ukrainy vid 24 serpnia 2023 roku № 3354-IX] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> [in Ukrainian]
18. Abliakymov, E.E. (2010). Pravovi osnovy formuvannia derzhavnykh elektronnykh informatsiinykh resursiv [Legal basis of formation of state electronic information resources] *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv. 21 s. [in Ukrainian]
19. Bukhtatyi, O.Ye. (2016). Publichni komunikatsii ta elektronna demokratsiia v Ukraini: problemy i perspektyvy [Public communications and electronic democracy in Ukraine: problems and prospects] *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury. Seriia "Sotsialni komunikatsii"*. Vyp. 48. S. 108–120 [in Ukrainian]
20. Klimushyn, P.S., & Serenok, A.O. (2010). Elektronne uriaduvannia v informatsiinomu suspilstvi: monohrafiia [Electronic Uriadovaniya in the information society: monograph] Kharkiv: Mahistr. 312 s. [in Ukrainian]